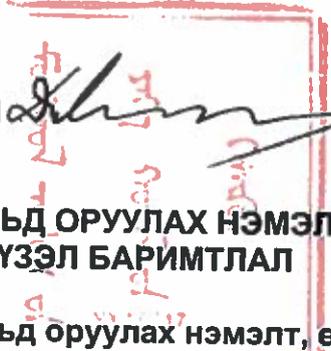

БАТЛАВ.

УЛСЫН ИХ ХУРЛЫН ГИШҮҮН

Д.ЛҮНДЭЭЖАНЦАН

**МОНГОЛ УЛСЫН ҮНДСЭН ХУУЛЬД ОРУУЛАХ НЭМЭЛТ, ӨӨРЧЛӨЛТИЙН
ТӨСЛИЙН ҮЗЭЛ БАРИМТЛАЛ**

**Нэг. Монгол Улсын Үндсэн хуульд оруулах нэмэлт, өөрчлөлтийн төсөл
боловсруулах үндэслэл, шаардлага**

Монгол Улс 1992 онд анх удаа ардчилсан Үндсэн хууль баталж, хүмүүнлэг, иргэний ардчилсан нийгмийг цогцлуулан хөгжүүлэхийг эрхэм зорилго болгосон. Үндсэн хуулиар хүний үндсэн эрх, эрх чөлөөг бүрэн хүлээн зөвшөөрч, хангаж, хамгаалах тогтолцоог бүрдүүлж чадсан. Энэ хугацаанд Монгол Улсын төрийн байгууллыг шинээр төвхнүүлж, хууль тогтоомжийг Үндсэн хуульд нийцүүлэн шинэчлэх ажлыг шат дараатай хийсний дагуу улс орны нийгэм, улс төр, эдийн засгийн амьдралд зарчмын шинэтгэлүүд хийгджээ. Сүүлийн 27 жилд парламентын 7 удаагийн, ерөнхийлөгчийн 6 удаагийн сонгуулийг амжилттай явуулж, сонгуулийн үр дүнгээр төрийн эрх мэдлийг тайван замаар шилжүүлэх явдал хэвшил болсон нь үндсэн хуульд байгууллын томоохон ололт мөн. Үндсэн хуулиар парламентын тогтолцоог сонгож, төрийн эрх мэдлийг хууль тогтоох, гүйцэтгэх, шүүх гэсэн гурван салаанд хуваарилж харилцан хяналт-тэнцлийг хангах үндсийг тавьсан.

Төрийн байгууллыг шинээр эмхлэн байгуулах, хууль тогтоомжийг Үндсэн хуульд нийцүүлэх явцад төрийн институци хоорондын харилцааны болон Улсын Их Хурлын үйл ажиллагааны практикт тулгамдсан зарим асуудлыг шийдвэрлэх зорилгоор 2000 онд Үндсэн хуульд зарим нэмэлт, өөрчлөлт оруулсан ч тэдгээрийн зарим нь төрийн эрх мэдэл хоорондын хяналт-тэнцлийг хангахад сөрөг үр дагавар авчирсан тухай эрдэмтэн судлаачид, олон түмний зүгээс шүүмжлэл хүлээх болов.

Үндсэн хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах хэрэгцээ, шаардлага үүссэн тухай хууль тогтоогчид төдийгүй хуульч, эрдэмтэн судлаач, улс төрийн нам, иргэний нийгмийн байгууллага, иргэдийн дунд байнга яригдаж, зарим иргэн, иргэний нийгмийн байгууллагаас Үндсэн хуулийн шинэ төслийг боловсруулж Улсын Их Хуралд ирүүлж байсныг үе үеийн Улсын Их Хурал анхааралдаа авч, 2011, 2012 онуудад Улсын Их Хурлын зарим гишүүд Үндсэн хуульд оруулах нэмэлт, өөрчлөлтийн төсөл санаачилж байв.

2013 оны 02 дугаар сарын 08-ны өдрийн Улсын Их Хурлын даргын 27 дугаар захирамжаар байгуулагдсан ажлын хэсэг Үндсэн хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах шаардлагатай гэсэн дүгнэлт гаргаж, 2015 онд Улсын Их Хурлын даргын 08 дугаар захирамжаар байгуулагдсан ажлын хэсэг Үндсэн хуульд оруулах нэмэлт, өөрчлөлтийн төсөл боловсруулан Улсын Их Хуралд өргөн барьсан ч тухайн үеийн Улсын Их Хурал бүрэн эрхийн хугацаандаа хэлэлцэн баталж амжаагүй байна.

2016 онд Монгол Улсын Ерөнхий сайд Үндсэн хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах хэрэгцээ, шаардлага байгаа эсэхийг судлах зорилгоор эрдэмтэн, судлаачдаас бүрдсэн ажлын хэсэг байгуулсан бөгөөд ажлын хэсгийн судалгааны үр дүнд Үндсэн хуулийн зарим зүйл, хэсэг, заалтад нэмэлт, өөрчлөлт оруулах нь зүйтэй гэсэн дүгнэлт гаргажээ. Тус ажлын хэсгээс шаардлагатай гэж үзсэн асуудлаар үндэслэл, тайлбар бүхий 46 заалттай тайлан, санал дүгнэлт гаргасан.

Зөвлөлдөх санал асуулгын тухай хуулийн дагуу Улсын Их Хурлын 2017 оны 4 дүгээр сарын 07-ны өдрийн 24 дүгээр тогтоолоор Зөвлөлдөх зөвлөл байгуулж, 6 багц асуудлаар зөвлөлдөх санал асуулга явуулж, түүнээс 5 багц асуудал нь зөвлөлдөх санал асуулгаар дэмжигдсэн байна.

2017 оны 5 дугаар сарын 05-ны өдрийн Монгол Улсын Их Хурлын даргын 78 дугаар захирамжаар Үндсэн хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах төсөл боловсруулах ажлын хэсгийг байгуулав. Тус ажлын хэсгээс Монгол Улсын Үндсэн хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах журмын тухай хуулийн хүрээнд Зөвлөлдөх санал асуулгаар дэмжигдсэн 5 багц асуудлаар 22 заалт бүхий төсөл боловсруулсан юм. Уг төсөлд иргэдийн саналыг харгалзах шаардлагатай гэж үзсэний үндсэн дээр Монгол Улсын Их Хурлын 2017 оны 6 дугаар сарын 02-ны өдрийн 39 дүгээр тогтоолоор Монгол Улсын Үндсэн хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах асуудлаар ард түмний бүрэн эрхт байдал, оролцоог хангах үүрэг бүхий ажлын хэсэг, 2017 оны 6 дугаар сарын 30-ны өдрийн Улсын Их Хурлын даргын 107 дугаар захирамжаар олон нийтийн хэлэлцүүлгийг улсын хэмжээнд зохион байгуулах ажлын хэсгийг тус тус байгуулж ажиллав.

Үүний дагуу Улсын Их Хурлын Тамгын газар 2017 оны 7 дугаар сараас 12 дугаар сарын хооронд 21 аймаг, нийслэлийн хэмжээнд нийт 68 удаагийн бүсчилсэн хэлэлцүүлэг зохион байгуулж, улсын хэмжээнд нийт 327 375 иргэнээс 5 584 832 нэгж санал хүлээн авч, бүртгэх, нэгтгэх, ангилах ажлыг зохион байгуулж, үр дүнгийн талаарх танилцуулгыг боловсруулж, Улсын Их Хурлын албан ёсны цахим хуудаст байршуулсан юм.

Үндсэн хуульд оруулах нэмэлт, өөрчлөлтийн төсөл боловсруулах ажлын хэсгээс “Үндсэн хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах онол-практикийн асуудлууд” сэдэвт эрдэм шинжилгээний хурал, бусад байгууллагаас Үндсэн хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах эсэх асуудлаар 10 орчим эрдэм шинжилгээний хурал, хэлэлцүүлэг зохион байгуулжээ.

Эдгээр судалгаа, зөвлөлдөх санал асуулгын зөвлөмж, олон нийтийн хэлэлцүүлгийн дүн, эрдэм шинжилгээний хурал, харьцуулсан судалгааны үр дүн, эрдэмтдийн саналаас үзэхэд өнгөрсөн 27 жилийн хугацаанд хууль тогтоох, гүйцэтгэх эрх мэдлийн хяналт-тэнцэл нь Үндсэн хуулийн суурь үзэл баримтлалын дагуу хэрэгжиж чадаагүй; улс төрийн намын үйл ажиллагаа, санхүүжилт, ил тод байдал хангалтгүй; байгалын баялгийг ашиглах болон улсын хөгжлийн зарим асуудлаар алс хэтээ харсан урт хугацааны бодлого нь залгамж чанар муутай; Засгийн газар тогтвортой ажиллаж, эрх барьж буй улс төрийн хүчин бодлогоо тууштай хэрэгжүүлэх нөхцөл тэр бүр бүрдээгүй; улс төрийн нөлөөллөөс шалтгаалан төрийн албаны тогтвортой, мэргэшсэн, чадварлаг байх зарчим алдагдсан; шүүх эрх мэдлийн хараат бус, хариуцлагатай байдал суларч, иргэдийн шүүхэд итгэх итгэл буурсан; Үндсэн хуулийн хэрэгжилтэд тавих хяналт хараат бус, хариуцлагатай байх эрх зүйн орчин бүрэн бүрдээгүй; нутгийн удирдлагын тогтолцоо зохих ёсоор бэхжээгүй гэж дүгнэх үндэслэлтэй байна.

Дээр дурдсан нөхцөл байдал нь Монгол Улсын Үндсэн хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах дараахь хэрэгцээ, шаардлага байгааг илтгэж байна. Үүнд:

1.Хууль тогтоох эрх мэдэлтэй холбогдсон тулгамдсан асуудал

2000 онд Үндсэн хуулийн 27 дугаар зүйлийн 6 дахь хэсэгт нэмэлт, өөрчлөлт оруулсан бөгөөд энэ нэмэлт, өөрчлөлтөөр Улсын Их Хурлын нийт гишүүний олонхи хүрэлцэн ирснээр ирцийг хүчинтэйд тооцох болсон нь асуудлыг ердийн олонхиор шийдвэрлэх, хэт цөөн гишүүн хууль батлах нөхцөлийг бүрдүүлсэн. Тухайлбал, Улсын Их Хурлын 39 гишүүн хүрэлцэн ирснээр ирц бүрдэж, ердөө 20

гишүүний саналаар хууль батлах боломжтой болсон нь хууль тогтоох ажлын чанарт сөрөг үр дагавар бий болгож байна.

Монгол Улсын Үндсэн хуулийн 22 дугаар зүйлийн 2 дахь хэсэгт “Үндсэн хуульд өөрөөр заагаагүй бол Монгол Улсын Ерөнхий сайдыг томилох саналыг Улсын Их Хуралд өргөн мэдүүлснээс хойш дөчин тав хоногийн дотор Улсын Их Хурал хэлэлцэн шийдвэрлэж чадаагүй бол өөрөө тарах буюу эсхүл Монгол Улсын Ерөнхийлөгч Улсын Их Хурлыг тараах тухай шийдвэр гаргана” гэсэн нэмэлт, өөрчлөлтийг 2000 онд оруулсан нь Ерөнхий сайдыг томилохтой холбогдуулан Улсын Их Хурлыг хариуцлагажуулах ач холбогдолтой байсан ч энэхүү 45 хоногийг хэзээнээс яаж тоолох нь ойлгомжгүй байна. Мөн, Ерөнхий сайдад нэр дэвшүүлсэн хүнийг Улсын Их Хуралд оруулах журам тодорхойгүй байна. Ерөнхий сайдын зүгээс өөрт нь итгэл хүлээлгэх тогтоолын төсөл оруулах зохицуулалт боловсронгуй бус байгаагаас өнгөрсөн хугацаанд ийм тогтоолын төслийг нэг ч удаа Улсын Их Хурал руу оруулж байгаагүй.

Засгийн газраас боловсруулж, өргөн мэдүүлсэн төсвийн төсөлд Улсын Их Хурлын гишүүд дур зоргын шинжтэй, үндэслэл муутай өөрчлөлт оруулж, Засгийн газрын төсвийн бодлогыг алдагдуулж байгаа нь төсвийн хэрэгжилтийн талаар Улсын Их Хурлаас Засгийн газарт хариуцлага тооцох боломжгүй болгож байна. Мөн, төрийн аудитын байгууллагын хараат бус байдал хангагдахгүй байгаагаас төрийн санхүү, төсвийн хяналтыг хангалтгүй хэрэгжүүлж байна.

Улсын Их Хурал хяналт шалгалтын бүрэн эрхээ хэрэгжүүлэх хүрээнд Засгийн газрын мэдээлэл сонсох, гишүүдэд асуулга тавих, богино хугацаанд Засгийн газрын тайланг ерөнхий байдлаар хэлэлцэхээс өөрөөр гүйцэтгэх эрх мэдэлд хяналт тавих үр нөлөөтэй арга хэрэгсэл үгүйлэгдэж байна.

Сонгуулийн тухай хуульд заасан Улсын Их Хурлын сонгуулийн тогтолцоо нь Үндсэн хуулийг зөрчсөн талаарх маргаан, шүүмжлэл удаа дараа гарч, энэ асуудлаар Үндсэн хуулийн цэц шийдвэр гаргахад хүргэсэн, ээлжит сонгууль бүрийн өмнө сонгуулийн хуулийг өөрчлөх, шинэчлэн найруулах замаар тодорхойгүй, тогтворгүй, ойлгомжгүй байдал бий болгосоор ирсэн. Иймд, цаашид өөрийн орны онцлог, олон улсын жишигт нийцүүлэн сонгуулийн тогтолцоог органик хуулиар тодорхойлох боломж олгохын тулд уг асуудлыг Үндсэн хуулиар тодорхой зохицуулах шаардлага үүсч байна.

Улс төрийн намын төлөвшил сул, үйл ажиллагаа, санхүүжилт ил тод бус байгаа нь Үндсэн хуулиар бий болгосон төрийн байгуулал, түүний тогтолцоо, институцийн чадавхыг бэхжүүлэхэд сөргөөр нөлөөлж байна. Энэ нь иргэдийн улс төрийн нам, цаашлаад төрд итгэх итгэлийг сулруулж байна. Монгол Улсын төрийн институцүүдийг бүрдүүлэхэд чухал үүрэг бүхий улс төрийн намуудын чиг үүрэг, зохион байгуулалт, үйл ажиллагаа, санхүүжилтийн зарчмыг Үндсэн хуулиар тогтоох хэрэгцээ, шаардлага үүсээд байна.

Төрөөс байгалийн баялгийг ашиглахдаа баримтлах зарчим тодорхой бус байгаагаас түүнтэй холбоотой шүүмжлэл олон нийтийн зүгээс ихээхэн гарч байна. Тиймээс, байгалийн баялгийг ашиглахад баримтлах зарчмыг Үндсэн хуульд тусгах шаардлага үүсэж байна.

2. Гүйцэтгэх эрх мэдэлтэй холбоотой тулгамдсан асуудал

Үндсэн хууль батлагдсанаас хойшхи хугацаанд нийт 14 Засгийн газар байгуулагдсан бөгөөд хоёроос бусад нь бүрэн эрхийн хугацаа дуусахаас өмнө огцорч байжээ. Нэг парламентын бүрэн эрхийн хугацаанд дөрвөн Засгийн газар солигдож байсан тохиолдол ч гарч байв. Засгийн газрын дундаж бүрэн эрхийн

хугацаа 1.8 жил байгаагаас Монгол Улсын нийгэм, эдийн засгийн тулгамдсан асуудлыг шийдвэрлэх бодлогыг тууштай хэрэгжүүлж, үр дүнг нь үзэх боломжгүй болж, ардчилсан дэглэмд итгэх иргэдийн итгэлийг сулруулж байна.

Засгийн газрыг бүрдүүлж, сайд нарыг томилох, чөлөөлөх, огцруулахад Улсын Их Хуралд өргөн эрх мэдэл олгосон нь Засгийн газрын танхимаар ажиллах зарчмыг алдагдуулжээ. 2000 оны нэмэлт, өөрчлөлтөөр Улсын Их Хурлын гишүүн Засгийн газрын гишүүний албан үүргийг хавсран гүйцэтгэх боломж олгосон нь хууль тогтоох, гүйцэтгэх эрх мэдлийн хяналт-тэнцэлд сөргөөр нөлөөлж байна.

Сонгууль бүрийн дараа төрийн албан хаагчдыг олноор нь халж, солих замаар Засгийн газрын бодлогын залгамж чанарыг алдагдуулж, төрийн байгууллагын чадавхийг сулруулж, төрийн албаны чадахуйн зарчмыг алдагдуулж байна.

Ерөнхийлөгчийн талаарх Үндсэн хуулийн одоогийн зохицуулалт нь Ерөнхийлөгчийг хууль тогтоох эрх мэдэлтэй зэрэгцсэн, парламентын хяналтаас гадна байдаг, тодорхой хуулиар бүрэн эрхийг нь нэмэгдүүлж болдог, хууль тогтоох, гүйцэтгэх, шүүх эрх мэдлийн үйл ажиллагаанд хөндлөнгөөс нөлөөлөх бололцоо бүхий институт болгожээ. Иймд Ерөнхийлөгчийн эрх зүйн байдлыг парламентын засаглалтай улсын жишигт нийцүүлэн зарим өөрчлөлт, хязгаарлалтыг Үндсэн хуульд тусгах шаардлагатай байна.

3. Шүүх эрх мэдэлтэй холбоотой тулгамдсан асуудал

Шүүгчийг сонгон шалгаруулах, томилох явцад улс төрийн нөлөөлөл орох, эрх мэдлээ урвуулан ашиглахаас бодитойгоор сэргийлэх эрх зүйн зохицуулалт хангалтгүй байгаа нь шүүх эрх мэдлийн бие даасан, шүүгчийн хараат бус байдлыг алдагдуулж байна.

Шүүхийн ерөнхий зөвлөлийг бүрдүүлж байгаа өнөөгийн эрх зүйн зохицуулалт нь түүний хараат бус, бие даасан байдлыг бүрэн хангаж чадахгүй байна. Шүүхийн ерөнхий зөвлөлийн бүтэц, зохион байгуулалт, үйл ажиллагааны зарчмыг Үндсэн хуульд тодорхойлон зааж өгөөгүйгээс эрх зүйн зохицуулалт нь тогтворгүй, хөндлөнгийн нөлөөллөөс ангид байж чадахгүй байна.

Шүүгчид ёс зүйн болон эрх зүйн хариуцлага хүлээлгэх үр нөлөөтэй тогтолцоо үгүйлэгдэж, үүнтэй холбоотой олон нийтийн шүүмжлэл тасрахгүй байна.

1992 оны Үндсэн хуульд Үндсэн хуулийн цэц хэмээх оноосон нэр бүхий үндсэн хуулийн биелэлтэд дээд хяналт тавих институцийг шинээр байгуулсан. Үндсэн хуулийн цэцийн гишүүнд тавигдах мэргэшлийн шаардлага тодорхойгүй, хараат бус байдлын баталгаа бүрдээгүйгээс үүдэн Үндсэн хуулийн биелэлтэд дээд хяналт тавих бүрэн эрхээ хэрэгжүүлэхэд сөргөөр нөлөөлж байгаа тул Үндсэн хуулийн холбогдох зохицуулалтыг тодруулах шаардлагатай байна.

4. Нутгийн удирдлагын тогтолцооны тулгамдсан асуудал

Үндсэн хуулийн хавсралт хуульд хотын өөрийн удирдлага, эрх зүйн зохицуулалтыг бий болгох хүртэлх шилжилтийн зохицуулалтыг тусгасан боловч хот, тосгоны эрх зүйн үндсийг Үндсэн хуулийн агуулгад нийцүүлсэн шинэтгэл үндсэндээ хийгдээгүй иржээ. Энэ нь хот, тосгоны эрх зүйн байдлын талаарх олон маргаан, зөрчлийг бий болгож байна.

Засаг захиргаа нутаг дэвсгэрийн нэгжийн чиг үүргийг хуулиар тусгайлан тодорхойлоогүй, нутгийн өөрөө удирдах ёс жинхэнэ ёсоор хэрэгжих эрх зүйн

үндэс бүрдээгүй, нутгийн өөрөө удирдах ёс бэхжих гол үндэс болсон өмчийн эрх болон өөрийгөө тэтгэх эдийн засгийн чадавхи бэхжээгүй байна.

Нутгийн өөрийн удирдлага болон төв засгийн төлөөллийн хяналт-тэнцэл тодорхойгүй байна. Үүнээс үүдэн орон нутагт төрийг төлөөлөх Засаг даргыг томилох, огцруулах болон Хуралтай харилцах эрх хэмжээг тодруулах шаардлага тулгамдаж байна.

Хоёр.Үндсэн хуульд оруулах нэмэлт, өөрчлөлтийн төслийн ерөнхий бүтэц, хамрах хүрээ

Монгол Улсын Үндсэн хуульд оруулах нэмэлт, өөрчлөлтийн төсөл нь дараахь дөрвөн багц асуудлыг хамарсан болно. Үүнд:

1. Улсын Их Хурлын хариуцлага, үйл ажиллагааг сайжруулахтай холбоотой нэмэлт, өөрчлөлт;
2. Гүйцэтгэх эрх мэдлийн тогтвортой, хариуцлагатай байдлыг хангахтай холбоотой нэмэлт, өөрчлөлт;
3. Шүүх эрх мэдлийн хариуцлага, хараат бус байдлыг хангахтай холбоотой нэмэлт, өөрчлөлт;
4. Нутгийн удирдлагын тогтолцоог боловсронгуй болгохтой холбоотой нэмэлт, өөрчлөлт.

Эдгээр 4 багц асуудлаар Үндсэн хуулийн нийт 20 зүйлд нэмэлт, өөрчлөлт оруулж байгаа бөгөөд энэ нь Үндсэн хуулийн нийт зүйлийн 28.5 хувийг эзэлж байна. Түүнчлэн, 2000 онд оруулсан долоон нэмэлт, өөрчлөлтийн нэгийг уг эхээр нь сэргээж, тавыг нь өөрчлөн сайжруулахаар тусгасан.

1.Улсын Их Хурлын хариуцлага, үйл ажиллагааг сайжруулахтай холбоотой нэмэлт, өөрчлөлт

Улсын Их Хурлын ээлжит чуулганы үргэлжлэх хугацааг 75 хоног болгох, Улсын Их Хурлын чуулганы нэгдсэн хуралдаанаар хуулийг нийт гишүүний олонхийн саналаар эцэслэн батлах, Үндсэн хууль, бусад хуульд заасан, эсхүл хуралдаанд оролцсон гишүүдийн олонхи дэмжсэн бол нууц санал хураалт явуулж болохоор зааж, үүгээрээ 2000 оны өөрчлөлтийн нэгийг уг эхээр нь сэргээж, нэгийг засан сайжруулна. Түүнчлэн Улсын Их Хурлын гишүүн өөр ажил, албан тушаал хавсран ажиллахыг хязгаарлах өөрчлөлт оруулна.

Улсын Их Хурлын бүрэн эрх хугацаанаасаа өмнө дуусгавар болох хүрээнд Улсын Их Хурлын нийт гишүүний гуравны хоёроос доошгүйн саналаар бүрэн эрхээ хэрэгжүүлэх боломжгүй гэж шийдвэрлэсэн бол Улсын Их Хурал өөрөө тарах, Улсын Их Хурлын анхдугаар чуулганы хуралдаан эхэлснээс 45 хоногийн дотор, Ерөнхий сайдыг шинээр томилох нөхцөл үүссэн өдрөөс хойш 30 хоногийн дотор Ерөнхий сайдыг томилоогүй бол Улсын Их Хурлыг Ерөнхийлөгч тараах, Улсын Их Хурал тарсан тохиолдолд сонгууль зарлах, явуулах хугацааг тогтоосноор 2000 онд оруулсан нэмэлт, өөрчлөлтийн нэгийг Улсын Их Хурлын хариуцлагыг дээшлүүлэх зорилгоор өөрчлөн найруулна.

Хууль тогтоох, гүйцэтгэх эрх мэдлийн хяналт-тэнцлийг сайжруулах зорилгоор Улсын Их Хурал сайд нарыг нэг бүрчлэн хэлэлцэж томилох бүрэн эрхээсээ татгалзах, мөн эдийн засаг, нийгмийн хөгжлийн бодлогыг тодорхойлох,

Улсын төсвийг хэлэлцэн батлахдаа Засгийн газрын зөвшөөрөлгүйгээр зардлын шинэ төрөл үүсгэх, зарлага нэмэгдүүлэхийг хориглох, төрийн санхүү, төсвийн хяналт /аудит/-ыг хараат бусаар хэрэгжүүлэх байгууллагын бүрэн эрх, зохион байгуулалт, үйл ажиллагааны журмыг хуулиар тогтоох нэмэлт, өөрчлөлт оруулна.

Улсын Их Хурлын хяналт шалгалтын үр нөлөөг дээшлүүлэх зорилгоор хуулийн биелэлтийг хангахтай холбоотой нийтийн ашиг сонирхлыг хөндсөн тодорхой асуудлаар хянан шалгах түр хороог байгуулах, түүний бүрэн эрх, ажиллах журмыг тогтоосон нэмэлтийг оруулна. Ингэснээр цөөнх хяналтын түр хороог санаачлан байгуулах боломж нээгдэх болно.

Улсын Улсын Хурлын сонгуулийн тогтолцоог хуулиар тогтоох боломжийг нээхийн зэрэгцээ ээлжит сонгууль явуулахын өмнөх нэг жилийн дотор Улсын Их Хурлын сонгуулийн тухай хууль батлах, түүнд нэмэлт, өөрчлөлт оруулахыг хориглоно.

Нам иргэдийн улс төрийн хүсэл зоригийг илэрхийлж, улсын хэмжээнд үйл ажиллагаа явуулах, намын дотоод зохион байгуулалт нь ардчилсан зарчимд нийцсэн байх, хөрөнгө, орлогын эх үүсвэр болон зарцуулалтаа нийтэд байнга ил тод байлгах үүрэг хүлээх, намын зохион байгуулалт, үйл ажиллагаа, санхүүжилт, ил тод байдал, төрөөс санхүүгийн дэмжлэг үзүүлэх болзлыг хуулиар тогтоохоор тусгана.

Төрөөс байгалийн баялгийг ашиглахдаа одоо болон ирээдүй хойч үеийн эрүүл, аюулгүй орчинд амьдрах эрх, үндэсний эдийн засгийн аюулгүй байдал, тогтвортой хөгжлийг хангах, тэгш байдал, шударга ёсны зарчмыг баримтлах, улсын нийгэм эдийн засгийн хөгжлийг алс хэтээ харсан урт хугацааны төрийн бодлогоор тодорхойлох зохицуулалтыг Үндсэн хуульд тусгана.

2. Гүйцэтгэх эрх мэдлийн тогтвортой, хариуцлагатай байдлыг хангахтай холбоотой нэмэлт, өөрчлөлт

Улсын Их Хуралд олонхи суудал авсан нам, эвслээс нэр дэвшүүлсэн хүнийг; аль ч нам, эвсэл олонхийн суудал аваагүй бол хамгийн олон суудал авсан нам, эвсэл бусад нам, эвсэлтэй зөвшилцөн олонхийг бүрдүүлж нэр дэвшүүлсэн хүнийг; бусад тохиолдолд Улсын Их Хуралд суудал авсан нам, эвсэл зөвшилцөн олонхийг бүрдүүлж нэр дэвшүүлсэн хүнийг Ерөнхий сайдаар томилох саналыг Ерөнхийлөгч тав хоногийн дотор Улсын Их Хуралд оруулахаар өөрчилнө.

Ерөнхий сайд танхимаа бүрдүүлж, хариуцлагаа биечлэн хүлээх нөхцөлийг бүрдүүлэх зорилгоор Ерөнхий сайд Засгийн газрын бүтэц, бүрэлдэхүүний тухай хуулийн төслийг Ерөнхийлөгчтэй зөвшилцөн Улсын Их Хуралд өргөн мэдүүлэх, Ерөнхийлөгчтэй 7 хоногийн дотор зөвшилцөж чадаагүй бол Улсын Их Хуралд өөрөө өргөн мэдүүлэх, Ерөнхий сайд нь Улсын Их Хурал, Ерөнхийлөгчид танилцуулснаар Засгийн газрын гишүүнийг томилж, чөлөөлж, огцруулах бүрэн эрхтэй байхаар өөрчлөн найруулна.

Ерөнхий сайдыг огцруулах журмыг тогтоохдоо Улсын Их Хурлын гишүүдийн дөрөвний нэгээс доошгүйн саналаар Ерөнхий сайдыг огцруулж, шинэ Ерөнхий сайдыг томилох тухай саналаа хамтад нь албан ёсоор тавибал Улсын Их Хурал 3 хоногийн дараа хэлэлцэж эхлэн 10 хоногийн дотор шийдвэрлэх, Улсын Их Хурлын нийт гишүүний олонхи уг саналыг дэмжсэн бол шинэ Ерөнхий сайдыг томилох, өмнөх Ерөнхий сайдыг огцруулах тухай Улсын Их Хурлын тогтоол батлагдсанд тооцох, Ерөнхий сайд огцорвол Засгийн газар бүрэлдэхүүнээрээ огцрохоор тусгана. Ингэснээр Засгийн газар олонхийн тогтвортой дэмжлэгийг байнга хүлээж ажиллах нөхцөл бүрдэнэ.

Ерөнхий сайд улсын төсөв, бодлогын тодорхой асуудлаар өөрт нь итгэл хүлээлгэх тогтоолын төслийг оруулбал Улсын Их Хурал 3 хоногийн дараа хэлэлцэж эхлэн 10 хоногийн дотор нийт гишүүний олонхийн саналаар шийдвэрлэх, тогтоолыг баталсан бол Ерөнхий сайдад итгэл үзүүлж, тухайн асуудлыг дэмжсэнд тооцох, тогтоолыг батлаагүй бол Ерөнхий сайдыг огцорсонд тооцож шинэ Ерөнхий сайдыг 30 хоногийн дотор томилохоор тусгана. Ингэснээр Ерөнхий сайд нийгэм, эдийн засгийн тулгамдсан асуудлыг шийдвэрлэх бодлого, хөтөлбөрөө боловсруулж тууштай хэрэгжүүлэх нөхцөл бүрдэнэ. Хэрэв Улсын Их Хурал 30 хоногийн хугацаанд шинэ Ерөнхий сайдыг томилж чадахгүй бол Улсын Их Хурлыг тараах нөхцөл бүрдэх тул гүйцэтгэх болон хууль тогтоох эрх мэдлийн харилцан хяналт-тэнцлийг сайжруулах хөшүүрэг болно.

Ерөнхий сайд, Засгийн газрын дөрвөөс илүүгүй гишүүн Улсын Их Хурлын гишүүний албан тушаалыг хавсарч болохоор тогтоож Засгийн газрын гишүүн Улсын Их Хурлын гишүүнээр хавсран ажиллахыг хязгаарлан, 2000 оны нэмэлт, өөрчлөлтийн нэгийг өөрчлөн найруулна.

Төрийн жинхэнэ алба нь мэргэшсэн, тогтвортой, хариуцлагатай байх, шатлан дэвших зарчимд үндэслэх, төрийн албан хаагчийг улс төрийн шалтгаанаар ялгаварлан гадуурхах, сонгуулийн үр дүнгээр, эсхүл хуульд зааснаас бусад үндэслэлээр төрийн албанаас халах, чөлөөлөхийг хориглох, төрийн албаны чадахуйн зарчмын хэрэгжилтэд тавих хяналт хараат бус байх талаар зохих нэмэлтийг оруулна.

Монгол Улсын Ерөнхийлөгчид тавих насны босгыг 55 болгон нэмэгдүүлж, бүрэн эрхийн хугацааг 6 жилээр зөвхөн нэг удаа сонгохоор өөрчилнө. Ерөнхийлөгчид тодорхой бүрэн эрхийг зөвхөн Үндсэн хуулийн Гучин гуравдугаар зүйлд заасан хүрээнд хуулиар олгохоор өөрчлөн найруулна.

3.Шүүх эрх мэдлийн хариуцлага, хараат бус байдлыг хангахтай холбоотой нэмэлт, өөрчлөлт

Шүүгчийн мэргэшил, хариуцлагатай байдлыг дээшлүүлэх, шүүгчид тавигдах болзол, шаардлагыг өндөрсгөх зорилгоор хууль зүйн дээд боловсролтой, хуульчийн мэргэжлээр таваас доошгүй жил ажилласан, гучин нас хүрсэн иргэнийг анхан шатны шүүхийн шүүгчээр, тухайн шүүн таслах ажлын төрлөөр дагнан анхан шатны шүүхэд зургаагаас доошгүй жил шүүгчээр ажилласан иргэнийг давж заалдах шатны шүүхийн шүүгчээр, хууль зүйн дээд боловсролтой, хуульчийн мэргэжлээр арван таваас доошгүй жил ажилласан, дөчин нас хүрсэн иргэнийг Улсын дээд шүүхийн шүүгчээр томилохоор өөрчлөн найруулна.

Шүүх эрх мэдлийн бие даасан байдал, хариуцлагыг дээшлүүлэх зорилгоор Улсын дээд шүүх Ерөнхий шүүгч, хорин нэгэн шүүгчээс бүрдэхээр заах, уг шүүхийн шүүгчийг арван хоёр жилийн хугацаагаар зөвхөн нэг удаа томилохоор өөрчилнө.

Шүүгчийн томилгоог ил тод, тодорхой болгох, шүүгчийн хараат бус байдлын зарчимд нийцүүлэх зорилгоор бүх шатны шүүхийн шүүгчийг Шүүхийн ерөнхий зөвлөл томилж Ерөнхийлөгчид батламжлуулахаар хүргүүлэх, Ерөнхийлөгч энэ шийдвэрийг хүлээн авснаас хойш 21 хоногийн дотор батламжлах, эсхүл Үндсэн хуульд заасан шаардлага хангаагүй гэж үзвэл батламжлахаас татгалзаж үндэслэлээ нийтэд мэдээлэх, Улсын дээд шүүхийн шүүгчийг томилохдоо томилгооны сонголд оруулж, томилох шийдвэрээ Улсын Их Хуралд танилцуулж Ерөнхийлөгчид хүргүүлэхээр шинэчлэн найруулна.

Бүх шатны шүүхийн Ерөнхий шүүгчийг тухайн шүүхийн шүүгчдийн дотроос нийт шүүгчийн олонхийн саналаар гурван жилийн хугацаагаар сонгох, ерөнхий шүүгчийг тухайн шүүхэд нэг удаа улируулан сонгож болохоор өөрчилнө.

Шүүхийн ерөнхий зөвлөлийн шийдвэрийн үндэслэлийг сайжруулах, зүй бус нөлөөлөлд автах эрсдэлийг бууруулах зорилгоор зөвлөлийн гишүүдийн тоог арав болгон нэмэгдүүлж, Ерөнхий зөвлөлийн бүрэлдэхүүнийг шүүгч болон хууль зүйн өндөр мэргэшилтэй иргэдээс тэнцвэртэй бүрдүүлж, дөрвөн жилийн хугацаагаар зөвхөн нэгэн бүрэн эрхийн хугацаанд ажиллуулахаар тусгана. Шүүгчдээс Шүүхийн ерөнхий зөвлөлийн гишүүдийг сонгохдоо нэгийг хяналтын шатны шүүхийн шүүгчдээс, нэгийг давж заалдах шатны шүүхийн шүүгчдээс, гурвыг анхан шатны шүүхийн шүүгчдээс тус бүр дундаасаа сонгохоор тусгана.

Улсын Их Хурлын холбогдох байнгын хороо Шүүхийн ерөнхий зөвлөлийн шүүгч бус-гишүүдийг нэр дэвшүүлж, Улсын Их Хурал томилгооны сонсгол хийж хуралдаанд оролцсон гишүүдийн гуравны хоёроос доошгүйн саналаар томилохоор заана. Ийнхүү босго тогтоосон нь Шүүхийн ерөнхий зөвлөл дэх улс төрийн нөлөөллийг сааруулах, олонхи болон цөөнхөд харилцан хүлээн зөвшөөрөгдсөн хүмүүсийг сонгох, тэнцвэрийг хангах зорилготой юм.

Шүүхийн ерөнхий зөвлөлийн даргыг гишүүд дотроосоо нэр дэвшүүлж, нийт гишүүний олонхийн саналаар сонгож, тус зөвлөл шийдвэрээ нийт гишүүний олонхийн саналаар гаргах юм.

Шүүгчид хариуцлага хүлээлгэх тогтолцоог шударга, үр нөлөөтэй болгох зорилгоор хуульд заасан үндэслэл, журмын дагуу шүүгчийг албан тушаалаас нь түдгэлзүүлэх, огцруулах болон бусад шийтгэл ногдуулах, чөлөөлөх шийдвэрийг Шүүгчийн хариуцлагын зөвлөл гаргахаар нэмнэ. Зөвлөл нь шүүн таслах ажлын туршлагатай хуульч, хууль зүйн эрдэмтэн, нэр хүндтэй иргэдийн тэнцвэртэй төлөөлөл бүхий 9 гишүүнтэй, 6 жилийн хугацаагаар зөвхөн нэгэн бүрэн эрхийн хугацаанд ажиллах, тус зөвлөлийн даргыг гишүүд дотроосоо нэр дэвшүүлж, нийт гишүүний олонхийн саналаар сонгохоор нэмнэ. Зөвлөлийн шийдвэрийн талаар Улсын дээд шүүхэд гомдол гаргах эрх нээлттэй байх юм.

Үндсэн хууль зөрчсөн тухай маргаан хянан шийдвэрлэх өндөр түвшний мэдлэг, ур чадвар, ёс зүйтэй гишүүдээр тэнцвэртэй бүрдүүлэх зорилгоор Үндсэн хуулийн цэцийн гишүүнээр хууль зүйн өндөр мэргэшилтэй, мэргэжлээрээ арван таваас доошгүй жил ажилласан, дөчин нас хүрсэн иргэнийг томилгооны сонсгол хийсний үндсэн дээр Улсын Их Хурал нийт гишүүний олонхийн саналаар томилохоор өөрчилнө.

Үндсэн хуулийн цэцийн гишүүний хариуцлага, хараат бус байдлыг дээшлүүлэх зорилгоор түүнийг есөн жилийн хугацаатай нэг удаа томилох, дахин томилохыг хориглохоор өөрчилнө.

4.Нутгийн удирдлагын тогтолцоог боловсронгуй болгохтой холбоотой нэмэлт, өөрчлөлт

Хотын эрх зүйн байдлыг тодорхой болгох хүрээнд улсын болон орон нутгийн харьяалалтай хот, тосгоны эрх зүйн үндэс, тэдгээрийн өөрийн удирдлагын болон засаг захиргааны зохион байгуулалтын зарчмыг хуулиар тогтоохоор тусгана.

Нутгийн өөрөө удирдах байгууллагын эрх зүйн байдлыг тодорхой болгох зорилгоор сум, дүүргийн иргэдийн Төлөөлөгчдийн Хурал нь нутгийн өөрийн удирдлагын үндсэн байгууллага байх, хуулиар тогтоосон хязгаарын хүрээнд орон нутгийн татвар тогтоох, өмчийн эрх эдлүүлэх замаар эдийн засгийн үндсийг

бүрдүүлнэ. Аймаг, нийслэлийн Төлөөлөгчдийн Хурал нь сум, дүүргийн иргэдийн Төлөөлөгчдийн Хурлын төлөөлөгчдөөс сонгогдсон төлөөлөгчдөөс бүрдэх, баг, хорооны иргэдийн нийтийн Хурлын шийдвэр гаргах хүрээг тодорхойлно.

Аймаг, нийслэлийн Засаг даргыг аймаг, нийслэлийн иргэдийн төлөөлөгчдийн хурлаас нэр дэвшүүлж Ерөнхий сайд, баг хорооны Засаг даргыг сум, дүүргийн Засаг дарга томилох, сум, дүүргийн Засаг даргыг тухайн сум, дүүргийн иргэд сонгохоор заана. Аймаг, нийслэл, сум, дүүрэг, баг, хорооны засаг даргыг хуульд заасан үндэслэл, журмаар огцруулах, чөлөөлөхөөр тусгана.

Монгол Улсын Үндсэн хуульд оруулсан нэмэлт, өөрчлөлтийг дагаж мөрдөх хугацаа

Монгол Улсын Үндсэн хуульд оруулсан нэмэлт, өөрчлөлтийг 2020 оны 07 дугаар сарын 01-ний өдрийн 12 цагаас эхлэн улс даяар дагаж мөрдөхөөр тусгана. Монгол Улсын Үндсэн хуулийн нэмэлт, өөрчлөлтийг дагаж мөрдөхөд шилжих журмын тухай хуулийг батлах бөгөөд Монгол Улсын Үндсэн хуулийн нэмэлт, өөрчлөлтөд нийцүүлэн холбогдох хуулийг шинэчлэн батлах хүртэл хугацаанд тухайн харилцааг зохицуулж ирсэн хуулийг баримтална. Үндсэн хуулийн нэмэлт, өөрчлөлтөд хууль тогтоомжийг нийцүүлэх ажлыг Улсын Их Хурлаас баталсан хуваарийн дагуу хийж дуусгахаар тусгана.

Гурав.Хуулийн төсөл батлагдсаны дараа үүсч болох нийгэм, эдийн засгийн үр дагавар, шийдвэрлэх арга хэмжээний санал

Монгол Улсын Үндсэн хуульд оруулах нэмэлт, өөрчлөлтийн төсөл батлагдсанаар Улсын Их Хурлын хариуцлага, үйл ажиллагаа сайжирч, улс төрийн намын үйл ажиллагааны зарчим тодорхой болж, түүний төлөвшилтөд эерэг нөлөө үзүүлж, байгалын баялгийг ашиглахад баримтлах зарчмыг тогтоож, гүйцэтгэх эрх мэдлийн тогтвортой байдал хангагдаж, шүүх эрх мэдлийн хараат бус, хариуцлагатай байдал дээшилж, Үндсэн хуулийн биелэлтэд тавих хяналт сайжирч, нутгийн удирдлагын тогтолцоо боловсронгуй болно. Төсөл батлагдсанаар гарах зардлыг жил жилийн улсын төсөвт тусгах замаар шийдвэрлэх боломжтой.

Дөрөв.Хуулийг хэрэгжүүлэхтэй холбогдуулан цаашид шинээр боловсруулах буюу нэмэлт, өөрчлөлт оруулах, хүчингүй болгох хуулийн талаар

Монгол Улсын Үндсэн хуульд оруулах нэмэлт, өөрчлөлтийг хэрэгжүүлэхтэй холбогдуулан төслийн хүрээг хамарч буй дөрвөн багц асуудлаар дараахь хууль тогтоомжид холбогдох нэмэлт, өөрчлөлт оруулна. Үүнд:

- Улсын Их Хурлын хариуцлага, үйл ажиллагааг сайжруулахтай холбоотой нэмэлт, өөрчлөлтийн хүрээнд Монгол Улсын Их Хурлын тухай, Монгол Улсын Их Хурлын чуулганы хуралдааны дэгийн тухай, Нийтийн сонсголын тухай, Төсвийн тухай, Сонгуулийн тухай хуулиудад өөрчлөлт орж, Төрийн аудитын тухай, Улс төрийн намын тухай хуулийг шинэчлэн найруулж, холбогдох бусад хууль тогтоомжид өөрчлөлт оруулна.

- Гүйцэтгэх эрх мэдлийн тогтвортой, хариуцлагатай байдлыг хангахтай холбоотой нэмэлт, өөрчлөлтийн хүрээнд Монгол Улсын Засгийн газрын тухай, Монгол Улсын Их Хурлын тухай, Монгол Улсын Их Хурлын чуулганы хуралдааны

дэгийн тухай, Монгол Улсын Ерөнхийлөгчийн сонгуулийн тухай, Төрийн албаны тухай болон холбогдох бусад хууль тогтоомжид өөрчлөлт оруулна.

- Шүүх эрх мэдлийн хариуцлага, хараат бус байдлыг хангахтай холбоотой нэмэлт, өөрчлөлтийн хүрээнд Шүүгчийн эрх зүйн байдлын тухай, Шүүхийн захиргааны тухай, Хуульчийн эрх зүйн байдлын тухай, Монгол Улсын Ерөнхийлөгчийн тухай, Монгол Улсын Их Хурлын тухай, Монгол Улсын Их Хурлын чуулганы хуралдааны дэгийн тухай, Нийтийн сонсголын тухай хуулиудад өөрчлөлт орж, Шүүгчийн хариуцлагын тухай хуулийг шинээр баталж, Үндсэн хуулийн цэцийн тухай болон Үндсэн хуулийн цэцэд маргаан хянан шийдвэрлэх тухай хуулийг шинэчлэн найруулж, холбогдох бусад хууль тогтоомжид өөрчлөлт оруулна.

- Нутгийн удирдлагын тогтолцоог боловсронгуй болгохтой холбоотой нэмэлт, өөрчлөлтийн хүрээнд Засаг захиргаа, нутаг дэвсгэрийн нэгж, түүний удирдлагын тухай, Хот, тосгоны эрх зүйн байдлын тухай, Нийслэлийн эрх зүйн байдлын тухай, Аймаг, нийслэл, сум, дүүргийн иргэдийн Төлөөлөгчдийн сонгуулийн тухай, Сонгуулийн тухай, Монгол Улсын Засгийн газрын тухай, Төсвийн тухай, Татварын багц хууль болон бусад холбогдох хууль тогтоомжид өөрчлөлт оруулна.

Хууль санаачлагчид